

Wisinger István

Egy elme
az örökkévalóságnak

Wisinger István

Egy elme
az örökkévalóságnak

Neumann János regényes élete

ATHENAEUM

© Wisinger István, 2018

Lektorok:

Dömölki Bálint matematikus, informatikus,
a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság alapító tagja,
1994 óta tiszteletbeli elnöke

Patkós András fizikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

Minden jog fenntartva.

Kiadta az Athenaeum Kiadó,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

1086 Budapest, Dankó u. 4–8.

Telefon: 1-235-5030

www.athenaeum.hu

www.facebook.com/athenaeumkiado

athenaeum@lira.hu

ISBN 978-963-293-679-6

Felelős kiadó: Szabó Tibor Benjámín

Felelős szerkesztő: Peiker Éva

Szerkesztette: Petrikovits Julianna

Műszaki vezető: Drótos Szilvia

Borító: Földi Andrea

Nyomdai előkészítés: Tóth Viktor

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben, 2018-ban

Magyar Könyvkiadók

és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

Felelős vezető: Erdős Tamás vezérigazgató

Telefon: 66/887-400

Szubjektív bevezető

Mielőtt belekezdtem volna ebbe a könyvbe, hosszú időn keresztül azon törtem a fejemet, hogy amikor az ember már elkészítette családjá múltjának krónikáját és pályafutásának számvetését, akkor miért is szenteli hátralévő életének talán legtisztább perceit annak, hogy feldolgozza a tudománytörténet két magyar óriásának életét. Különösen, ha eddigi élete során inkább a humán tudományok vonzották. Valójában e két *dokumentumregény* főszereplői olyan sokra vitték életművükkel, s mindezt olyan egyedülállóan magas színvonalon művelték, hogy azt jószerevével igazán csak szakemberek tudják a maga teljességében szakszerűen feltárni és elmélyülten értékelni. Az egyik egész pályája során az élet születését igyekezett megérteni és feltárni (*Szent-Györgyi Albert*), a másik pedig nemcsak matematikai csodagyerek volt, hanem elsősorban a reál tudományok egyik legnagyobb „soktuszója”, akinek bizonyos dolgokban alig akadtak igazi „versenytársai”, s a ma élő hétköznapi emberek jelentős része szinte csak közvetve tud egykori létezéséről. Eközben a számítógép felhasználóiént tudatosan vagy véletlenül napjaink emberei többet köszönhetnek *Neumann János*nak, mint bárki másnak, azért, mert hétköznapiak

során olyan életformában élhetnek, amely a Föld születése óta most tekinthető a leginkább „felhasználóbarátnak”, és ettől is válhatunk folyamatosan igazán globális közösséggé.

Úgy gondolom, hogy a regényírás, csakúgy, mint a magányosan végzett tudományos munka, bizonyos szempontból folytonos harc, mert míg a könyv megszületik, az embernek a munka közben szüntelenül aszketikus önkontroll alatt kell tartania magát. És enélkül nem mindig tudatosodik: úgy kell helytállnia, hogy közben képes legyen megőrizni a jobbik énjét. Hiszen gyakran adódik olyan helyzet – igaz, csak ideiglenesen, olykor kényszerűen –, amikor vagy a „rossz” vagy a „még rosszabb” között lehet választania (atombomba!). Pedig *Bertolt Brecht* is megerősítette, hogy:

„Iszonyú a kísértés a jóra!”

Miközben ez a kiemelkedő tudósgeneráció – ahova Neumann János is tartozott – rákényszerült arra, hogy rendkívüli agysejtjeikkel szüntelenül szembenézzenek a kor, személyiségük és hivatásuk kihívásaival, ugyanakkor jól tudták, hogy adottságaiknak köszönhetően olyan út vár rájuk felnőtt korukban, amikor azt érezhették, hogy a sors kegyes volt hozzájuk. Pedig a nyugalmas élet sokféle veszéllyel is fenyegetett, hiszen a szülőföld elhagyása miatt létük akár teljesen bizonytalanná is válhatott. A feladat mindig fontosabb volt, mint a sors. S mivel gondolataik özönét képtelenek voltak csak egy pillanatra is megállítani, végül célba értek, mert többet adtak az emberiségnek, mint amit kaphattak, ha más úton jártak

volna. Ha már ezt felismerhettem, akkor úgy gondoltam, hogy meg kell próbálni ezt a jelenséget: a hozzá vezető utat és eredményeit felmutatni. Egyben érzékeltetni az egyéni sorsok lehetőségeinek sokféleségét, csakúgy, mint a vívódó jellemelek kreatív vonásai mellett olykor esendő tulajdonságaikat is. Sokfelé ismert egy nagyon gonosz amerikai mondás:

„A temetők tele vannak pótolhatatlan emberekkel.”

Remélem, hogy ez a könyv és az előző (*A Nobel-díjas kém*, 2016, Athenaeum) azt is bebizonyítja, hogy ez nem igaz!

A Neumann Jánosról írt egyik, de talán legteljesebb monográfia szerzője, az angol *Norman Macrae* – a brit *Economist* című hetilap egykori főszerkesztő-helyettese – könyve első fejezetében írja, hogy amikor a Nobel-díjas *Eugene Wigner* (Wigner Jenő), Neumann barátja és egykori gimnáziumi iskolatársa Johnny halála után újra Budapestre látogatott, a vele interjút készítő újságíró azt kérdezte tőle:

... Igaz-e, hogy az 50-es évek elején és közepén az Egyesült Államok tudományos és nukleáris politikáját lényegében a Magyarországról jött Neumann János döntései határozták meg?

Wigner a maga precíz módján így válaszolt:

Ez nem egészen így történt. De az biztos, hogy ha dr. Neumann elemzett egy problémát, akkor teljesen világossá vált, hogy mi a teendő.

1980-ban az amerikai Szilícium-völgy (Silicon Valley) fővárosába, a kaliforniai *Palo Alto* egyetemére – a *Stanford University Kommunikációs Tanszékére* – kaptam Fulbright-ösztöndíjat. Ez az ősi kisváros ezt a *minősítő nevet* azért kapta, mert már akkor a számítástechnika amerikai fővárosának tekintették. Fél évig éltem a campuson, és eközben találkoztam olyan itt letelepedett magyar disszidensekkel, akik hatalmas barakkokban egykori magyarországi keresetük többszöröséért számítástechnikai alkatrészeket készítettek, illetve szereltek össze például az IBM-nek. De én akkor még a stanfordi egyetemen sem láttam számítógépet. Sőt, az *Élet és Irodalom* című hetilapnak „*Kaliforniai levelek*” című riport sorozatot, mielőtt postára adtam, még kölcsönzöből bérelt írógépen, ékezet nélkül, légipostára feladott hártypapírra kínlódtam fel.

1983-ban két barátommal, a Balázs Béla-díjas *Dénes Gábor* filmrendezővel és *Péterffy András*sal, aki angoltanári diplomával, valamint operatőri és filmrendezői főiskolai végzettséggel rendelkezett, egyórás dokumentumfilmet forgattunk előbb Woods Hole-ban és Bostonban Szent-Györgyi Albert 90. születésnapjára ünnepségein, majd Neumann János életéről, részben Budapesten, részben az Egyesült Államokban (New York, Princeton, Washington, Stanford). Ennek köszönhető, hogy 2016-ban megjelent dokumentumregényem sikere nyomán az Athenaeum Kiadó igazgatója, Szabó Tibor Benjámin felkért, hogy hasonló könyvet írjak Neumann Jánosról is. Ezúttal az alcímbe bekerült a „regényes élete” megjelölés. Ennek két oka van. Még 2013-ban a Szent-Györgyi Albertről írott munkára az ösztönzést az adta, hogy életművével foglalkozva számomra kiderült: sok részlet,

esemény, epizód, főleg magánélete, de például politikai meggyőződése és ilyen irányú nyílt vagy titkos tevékenysége a nagyközönség számára ismeretlen; ami ismert, az a teljes történelmi háttér felvázolását is megkívánja, eközben tele van ellentmondással.

Neumann János életművéről és „marslakó” honfitársairól Magyarországon és Európában, elsősorban Németországban, de főleg az Egyesült Államokban elképesztő mennyiségű irodalom született. Ezért az én regényem megírásának mozgatórugója elsősorban az, hogy a prózai, és ugyanakkor nem tudományos műfajban az ő életműve sokoldalúságának és különlegességének felidézésével arra koncentrálok, hogy a *Marshall McLuhan* kanadai nyelvészprofesszor, a kommunikáció elméletének egyik legjelentősebb tudósa által elsőként elnevezett *globális falu (global village)* formájában megvalósult információs társadalom milyen sokat köszönhet ezeknek a Magyarországon született tudósoknak. És hogy miért válik egyre aktuálisabbá és hétköznapi gyakorlattá mindaz, amit ők küzdelmes életük során elsősorban hazájukon kívül megteremtettek.

Az előző könyv módszeréhez hasonlóan ebben a műben is:

Valós személyekről és eseményekről írok. A történetet általában megszakítják három pont után a szereplők leírt szövegeinek részletei (...dőlt betűkkel írva). Viszont az általam kitalált fiktív dialógusokat a mondatok előtti gondolatjelek (-) vezetik be. Ezek eredeti helyszíneken játszódnak, de a valóságban nem történtek meg, csak a szerző képzeletében!

Nem törekedtem bármiféle tudományos *biográfia* elkészítésére, hanem irodalmi ambícióval, főszereplőm sorsá-

nak részletes bemutatásával egy *életrajzi regényt* akartam olvasmányos formában megírni. Az adatok, az események, a történetek felidezésében a lehető legnagyobb pontosság a célom, de számomra az élettörténetek, a valóság emberi oldala volt a fontos, vagyis a *hitelesség*. És természetesen Neumann János emlékének méltó felidézése.

Egész életemben írni szerettem volna. Első regényemet 12 évesen, ceruzával írtam 1955-ben egy édesanyám irodájából szerzett határidőnaplóba. Szerelmi történet volt, amelynek cselekménye a II. világháborús Magyarországon játszódott Theodore Dreiser *Amerikai tragédia* című műve gyenge utánzataként. A kézirat úgy veszett el, hogy tulajdonképpen végig soha el sem olvastam. A második, de igazi regényem (*A Nobel-díjas kém. Dokumentumregény Szent-Györgyi Albert életéről*) három év kutatómunka után 2016-ban jelent meg. A könyv kedvező visszhangja eddigi több mint negyvenéves sokoldalú pályám (televíziózás, rádiózás, újságírás, tanítás) betetőzésének tűnt, különösen, mert úgy gondoltam, a 12 éves kisfiú álma beteljesült. Amikor erre a könyvre felkérést kaptam, három nap gondolkodási időt kértem. És már másnap délelőtt hiányzott a napi öt-hat órás kutatás, írás olykor „lázás” állapota. A nyomasztó töprengés terhes feszültsége közepette a még elolvasatlan, frissen megjelent könyveknek fenntartott polcra kiválasztva *Boris Johnson* – London egykori polgármestere, majd volt brit külügyminisztere – Winston Churchillről írott életrajzába menekültem. A könyv végén az alábbi sorokat olvastam a szerző szerint a század legnagyobb politikusa tollából, aki hosszú életében a mennyiséget illetően többet írt, mint Shakespeare és Dickens együttesen. Természetesen

tudatában vagyok annak, hogy ehhez a névsorhoz az én képességeimet még csak nem is mérhetem. Churchillt így idézi Johnson:

... Könyvet írni nagy kaland. Először is játék és mulatság. Aztán az írás az ember szeretője lesz, majd ura, aztán zsarnoka. Az utolsó szakaszban, amikor már kezdünk beletörődni a szolgásgorba, egyszer csak végzünk a szörnyeteggel, és kipenderítjük a nyilvánosság elé.

(Fordította: Gázsity Mila)

Ezek a sorok adták az ösztönzést erre az utolsó nagy kalandra, és három nappal később aláírtam a kiadó által felkínált szerződést.